

BEBESI GYÖRGY

AZ ULTRAKONZERVATIVIZMUS ÉS AZ ALKOTMÁ-
NYOSSÁG HATÁRMEZSGYÉJÉN.
KISEBB JOBBOLDALI PÁRTOK A 20. SZÁZAD ELEJI
OROSZORSZÁGBAN

Földbirtokosok Összorosz Szövetsége

Az 1905-1907-es első orosz forradalom során sorra alakultak meg az ultramonarchista szélsőjobboldal pártjai és politikai szervezetei, létrejött a magát középkori nemzetmentő tradíciók örökösének tartó feketeszázasság. A jól behatárolható, és politikai arculatuk alapján egyértelműen besorolható nagy pártokon kívül – mint amilyen például az Orosz Nép Szövetsége, (ONSZ) vagy az Orosz Gyűlés (OGy) volt – létrejöttek olyan kisebb, sajátos társadalmi csoportok érdekartikulációját megtestesítő szervezetek, amelyek éppen specifikus érdekeik miatt nem voltak besorolhatók a nagy erők valamelyikéhez, hanem sodródva, szétesve és újjáalakulva, esetleg éppen valamely nagy szervezethez csapódva, legáltalánosabb politikai értelemben egyfajta átmenetet testesítettek meg a monarchia alkotmányos és radikális eszközökkel történő védelme között. Ebbe a körbe négy szervezet sorolható: a Földbirtokosok Összorosz Szövetsége, a Jogrend Párt és a belőle kinövő Alkotmányos Monarchista Jogszövetség, valamint az Egyesült Nemesség Állandó Tanácsa. Jelen tanulmány ezen, egymástól is lényeges jegyekben különböző szervezetek számbavételére tesz kísérletet, bemutatva röviden történetüket, tagságukat, politikai programjukat, és a századelő eseményeiben játszott szerepüket.

A Földbirtokosok Összorosz Szövetsége (Vszerosszijszkij szozuz zemlevagyelcev, FÖSZ) a konzervatív monarchista beállítottságú nemesség politikai szövetsége volt, amely kisebb-nagyobb megszakításokkal 1906 és 1918 között működött. A Szövetség megalakítását a szaratovi nemesek kezdeményezték 1905. szeptember 14-én a kormányzósági nemesek gyűlésén.¹ Itt vitatták meg az AtkARBól való *Pavlov* földbirtokos előterjesztését egy ne-

¹ I. *Piszarjenko*, *Monarhicseszkije partyii i organizacii dorevoljucionnoj Rosszii*. In: *Po sztranyicam isztorii otyecsesztva*. Kaluga 1995, 109. o.

mesi szövetség létrehozására. „A Szövetség célja – mint azt a Russzkoje szlovo (Orosz Szó) szeptember 19-i száma közölte –, hogy biztosítsák a nemeség dominanciáját a helyi és az állami igazgatásban, valamint öngazgatásban.”² A Szövetség kidolgozta munkatervét és alapszabályát, ezzel együtt kifejezte azt a reményt, hogy „Oroszország valamennyi földbirtokosa meg fogja érteni, hogy vállalva egyesíteniük kell erőiket az országban eluralkodó forradalmi agrár-rendbontások ellen.”³

1905. november végén (tehát nagyjából a nagy pártok megalapításával egyidőben) tartotta Moszkvában a szervezet első intézményesített gyűlését, ahol 227 nemesi küldött vett részt 33 kormányzóságból. A Szövetség kongresszusa határozatot hozott arról, hogy „helyre kell állítani a rendet falun, az államhatalom eszközeinek haladéktalan igénybevételével.”⁴ A gyűlés állást foglalt az október 17-i manifesztummal⁵ kapcsolatban is, és azt oly módon értelkelte, hogy az a parasztokat nemes ellenes fellépésre készítette. A kongresszus megerősítette az új szervezet alapszabályát, amelyben megfogalmazták, hogy a „szövetség olyan személyek egyesülése, akik elfogadják a magántulajdont az állami élet alapjaként, s határozottan követelik a földmagántulajdon védelmét.”⁶ A Szövetség tagja lehetett bármely földtulajdonnal rendelkező személy, sőt olyan is, aki nem volt birtokos, de azonosult a szervezet célkitűzéseivel. A megalkotott szervezet legfőbb fóruma a Szövetség Helyi Részlegei Meghatalmazottainak Összorosz Kongresszusa volt, a kongresszusok közötti időszakban egy 40 főből álló Központi Tanács irányította a munkát. A Központi Tanácsba tekintélyes földbirtokosokat választottak, például Csemadurovot, Pavlovot, Oznobisint, a járásokban és a kormányzóságokban pedig irányítási központokat hoztak létre.⁷

1905. december 1-én a Szövetség táviratban fordult az uralkodóhoz, amelyben kérte, „...hogy menessze a Vitte féle liberális kormányt.”⁸ December 2-án a belügyminisztériumba küldtek feljegyzést, amelyben komplex intézkedéscsomagot fogalmaztak meg annak érdekében, „hogy helyreállítható le-

² L. Szpirin, Krusenyije pomesicsih i burzsoaznih partyij v Rosszii. Moszkva 1977, 162. o.

³ Uo.

⁴ Politicseszkje partyii Rosszii. (pervaja trefy XX.v.) Szprvaocnyik. Brjanszk 1993, 37. o.

⁵ 1905. október 17-én egy II. Mikós által aláírt, ténylegesen azonban miniszterelnöke, Sz. J. Vitte által fogalmazott uralkodói nyilatkozat jelent meg, amely de jure Oroszországot korlátozott értelemben ugyan, de alkotmányos monarchiává nyilvánította.

⁶ Baszmanov-Guszev-Poluskina, Szotrudnyicsesztvo i barba. Moszkva 1988, 31. o.

⁷ Szpirin, i. m., 340. o.

⁸ A liberális szóhasználat természetesen a jobboldali értékrend szerinti liberalizmust jelent, amely számára az uralkodói hatalom bármiféle korlátozása elképzelhetetlen volt. Politikai értelemben és az európai parlamenti demokráciák fogalomhasználata szerint a Vitte kormány nagyon messze állt a liberalizmustól, sokkal inkább a mérsékelt konzervatív jelzővel illethető.

gyen a törvényesség és a rend Oroszországban.”⁹ A dokumentumban megfogalmazták a katonai szükségállapot bevezetésének igénye, a vidéki rendőrség létszámának emelésére vonatkozó követelést, a nemesi birtok katonai erővel történő védelmének gondolatát is. Határozottan tiltakoztak a paraszti földek nemesi birtokból történő kiegészítése ellen, mert azt tartották, hogy „az csak még nagyobb szmutát (anarchiát, zűrzavart) hoz a falura.”¹⁰ A FÖSZ a nemesi birtok megőrzésének és megerősítésének nagyon határozott politikáját képviselte mind dokumentumaiban, mind gyakorlati cselekvésében.

1906 februárjában tartották a Földbirtokosok Összorosz Szövetségének II. Kongresszusát, szintén Moszkvában. A kongresszus határozatában követelte, hogy mindazok a földtulajdonosok, akiket az államhatalom nem védett meg a rendzavarás és a rombolás ellen, állami kártérítésre legyenek jogosultak. Az *agrármozgalom* okait elemezve úgy foglaltak állást, hogy annak oka nem a föld hiányában, hanem a paraszti művelési kultúra technikai elmaradottságában keresendő.¹¹

1906 májusában a FÖSZ képviselői részt vettek a nemesi társaságok meghatalmazottainak munkájában Moszkvában, és itt vezető képviselői alapító tagként csatlakoztak az Egyesült Nemességhez, néhányukat, például Pavlovot, a legfőbb irányító szervbe, az Állandó Tanácsba is beválasztották. Ezután már csak az új nemesi koordinációs testület keretein belül ténykedtek, önálló kongresszusokat már nem tartottak, az első orosz forradalom után pedig lényegében elhalt a szervezet. 1911-ben az Egyesült Nemesség Hatodik Kongresszusán Pavlov javaslatára bizottságot hoztak létre a „nemesség gazdasági egyesítése” érdekében. A VIII. Nemesi Kongresszuson 1912-ben ismét felmerült egy földbirtokos szövetség tervezetének a kidolgozása. Az Egyesült Nemesség Állandó Tanácsa 1913-ban jóváhagyta a tervezetet. Mint indoklásában kifejtette, „azzal a céllal, hogy hatékonyabban képviselje a nemesi érdekeket, hogy javítsa a gazdaság és az ipar hatékonyságát, biztosítson jobb feltételeket a mezőgazdasági termékek értékesítéséhez, és segítsen olcsó hitelhez juttatni a földműveseket.”¹² A Szövetség tagjai lehetnek a földtulajdonosok valamennyi társadalmi rétegből, amennyiben földjükből legalább évi 100 rubel jövedelemmel rendelkeznek. Külföldi alattvalók és zsidók akkor sem lehetnek tagjai a Szövetségnek, ha egyébként a fenti két kritériumot ki-elégítették.¹³ Az ígéretes és eleinte sokak által támogatott projekthez azon-

⁹ Uo., 164-165. o.

¹⁰ Uo.

¹¹ V. Zalezsszkij, *Monarhisztü*. Harkov 1929, 51. o.

¹² Usztav Szozjuza Zemlevagyelcev. Projekt. Szpb. 1913, 1. o.

¹³ Uo., 3. o.

ban a nemesség csak nagyon vontatottan csatlakozott, ezért létrehozásának terve végül is meghiúsult.

A Földbirtokosok Szövetségének *ujjászervezésére* 1916 novemberében mégis sor került az alábbi elnevezéssel: „Földtulajdonnal Rendelkezők Összorosz Szövetsége.” (Vszerossziskij Szujuz Zemelnih Szobstvennyikov, FRÖSZ) Erre a front élelmiszerszükségleteinek biztosítása, valamint a háború alatt egyre bizonytalanabbá váló hátorszáiban a nemesi birtok védelme miatt volt szükség. Az új formáció létrehozását *Balasov* nagybirtokos kezdeményezte. Az alapítók kivétel nélkül nagy latifundiumokkal rendelkező előkelőségek voltak, így például *Obolenszkij* herceg, *Scserbatov* gróf, *Orlov-Gyenyiszov* gróf, *Krivozejn* nagybirtokos. Az ideiglenes vezetőség élére az alapításban nagy érdemeket szerzett *Balasovot* választották.¹⁴ Az 1916. november 16-án megerősített Alapszabályzat tartalmazta, hogy a szervezet a földtulajdonosok egyesítését tekinti céljának, annak érdekében, hogy érdekeiket, valamint az orosz mezőgazdaság szempontjait hatékonyabban képviselje.¹⁵ A program más tekintetben sem tartalmazott lényeges eltérést a régi, 1906-os alapítónyilatkozattól.

A februári forradalom után 1917 májusában Moszkvában újból gyűlést tartott a FRÖSZ, amelyen 31 kormányzóság több mint 300 delegátusa vett részt. A szervezet célkitűzései az új körülmények között sem változtak: a magántulajdon védelméért és a földbirtok megőrzéséért küzdöttek. A forradalom hatása annyiban érződött, hogy az új program már nem tartotta kizártnak a nemesi birtok egy-egy darabjának „megfelelő áron” történő értékesítését. Az Usztav (Alapszabály) kiszélesítette a tagság lehetséges körét is: most már valamennyi földtulajdonnal rendelkező, sőt bérlő jövedelemtől függően a FRÖSZ tagja lehetett, amennyiben egyetértett céljaival.¹⁶ A szervezet 1917 július 1-8-ig Moszkvában tartotta a *Földtulajdonosok I. Összorosz Kongresszusát*, ezen több mint 400 delegátus vett részt. A kongresszuson a monarchista nagybirtokos *Meller-Zakomelszkij* báró elnökölt Pétervárról. Az elnökségbe a megszüntetett Államtanács egykori tagjait választották, így *Kingyjakovot* Szaratovból, *Melsikovot* Kazanyból, *Rajevszkijt* Tulából. A fennálló feszült körülményekre való tekintettel a tanácskozás elsősorban a paraszti földszerzés és ezzel összefüggésben a nemesi elidegenítés lehetőségeinek bővítése irányába mozdult el, különös tekintettel a juttatott és bérelt földekre, valamint a különböző részesbérletekre, „*figyelembe véve a parasztság fokozódó elégedetlenségét,*” de természetesen a föld adásvételét csak napi

¹⁴ Balsaja Szovjetszkaja Enciklopedija. Moszkva 1976, 24. kötet, 1. könyv, 790. o.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Usztav Vszerojiskovo Szjezda Zemelnih Szobstvennyikov. Moszkva 1917, 1-2. o.

piaci értéken tartották elképzelhetőnek.¹⁷ A Kongresszus megválasztotta a főbb irányítószerveket, így a Főtanácsot, amely 30 emberből állt, köztük az ország legnagyobb birtokosaival, így *Dimítrjukovval*, *Szvecsinnel*, *Kropotkin* herceggel, *Uvarov* gróffal, valamint *Krivosejnnel*, a Sztolipin-kormány egykori földművelésügyi miniszterével. A Főtanács elnöke a nagybirtokos *Lvov* lett. Júliusban a szervezet 300 járásban és 40 kormányzóságban mintegy 50 tagot mondhatott a magáénak.¹⁸

A kongresszus után az elnökség azzal a kéréssel fordult az Ideiglenes Kormányhoz, hogy biztosítson katonai erőt a vidéken egyre jobban elhárpódzó agrármegmozdulások elfojtásához, biztosítsa a nemesi birtok védelmét, és likvidálja a különböző paraszti földigénylő bizottságokat.

Az 1917. októberi forradalom után a FRÖSZ *földalatti* monarchista szervezetté vált, amelyet *Krivosejn* irányított, vezetőségéhez tartozott az államtanács egykori tagja *Gurko*, a korábbi belügyminiszterhelyettes *Uruszov*, a nemes *Ersov* és mások. 1918 márciusában a Szövetség csatlakozott a szovjetellenes orientációjú „*Jobboldali Centrumhoz*.” A szervezet tagjai aktív kapcsolatot tartottak a fehérgárdista mozgalommal, különösen annak két központjával, a „*Nemzetivel*,” és a „*Taktikaival*.” Mint földalatti ellenforradalmi szervezet, 1920-ban a FRÖSZ együtt bukott az Önkéntes Hadsereg polgárháborús vereségével.

A Jogrend Párt és az Alkotmányos-Monarchista Jogszövetség

A Jogrend Párt (*Partija pravovovo parjadka*, *JP*) Pétervárott jött létre 1905. október közepén. Mérsékelt konzervatív, liberális elemeket is tartalmazó politikai beállítottsága a polgári erők jobb szélére helyezte, így hidat jelentett a liberális kadeterek és a reakciós monarchista szervezetek között. Ez a közvetítő szerep jól érvényesült az I. Állami Duma-választások előtt, különösen a vidéki szervezetekben. Míg maga a párt a jobboldal döntésének következményeképpen nem lépett hivatalos kapcsolatra például az Orosz Népi Szövetségével, a legjelentősebb feketeszázás szervezettel, addig több vidéki szervezet közös választási jelölteket állított a helyi reakció képviselőivel, sőt egyes helyeken választási blokkot hoztak létre. A JP más szervezetei az *oktobristákhoz* közeledtek, akik szellemi és politikai értelemben talán legközelebb álltak a programjukhoz, és néhány településen – Pétervárott, Vologdában, Szamarában, Sztaroi Russzban – kinyilvánították, hogy egye-

¹⁷ *Szpirin*, i. m., 258. o.

¹⁸ *Uo.*, 258-259. o.

sülnek az Október 17. Szövetséggel.¹⁹ A JP egyébként megalakulása után 17 kerületben és kormányzóságban volt képes saját helyi szervezetet létrehozni.²⁰ Lényegesen magasabb az ilyen típusú szervezetek száma, ha a hasonló elnevezésű és programú, de önállóan alakult helyi pártokat is ide soroljuk. Így például a *Poltavai Jogrend Pártot*, az *Odesszai Jogrend Pártját*, a *Jogrend és az Október 17-i Manifesztum Társaságát* Kolomnában, és még sok más helyen.

A párt működését a *Pétervári Központi Bizottság* irányította, amelynek élén örökös tiszteletbeli elnökként a gazdag háztulajdonos, *Taraszov* ténykedett. A főbb irányítási funkciókat egy ügyvezető elnökségként értelmezhető bizottság látta el, amelynek elnöki tisztét kezdetben az ügyvéd von *Egert*, később a nagybirtokos *Scserbatov*, az Egyesült Nemesség Tanácsának tagja töltötte be. Ellenfeleik és kortársaik, éppen úgy, mint mai kutatóik, kihasználva a párt nevében rejlő orosz szójáték-lehetőséget, gyakran nevezték a JP-t, a „*Felsőbbrendű Hivatalnokok Pártjának*.”²¹ Ez annyiban kétségkívül megfelelt a valóságnak, hogy a párt elsőszámú vezetői az állami szolgálatban álló pétervári és helyi nemesség köréből kerültek ki. Így például a tanácsos *Lavrov*, a titkos tanácsos, szenátor, gróf *Tizengauzen*, a kamarás *Jakuncsikov*, stb. Ezenkívül a fővárosi „cenzúraértelmiség” tagjai például *Lüzsín*, *Bobriscevsz-Puskin*, professzor *Voejkov*, a kiadó *Percov*, stb., valamint a nagypolgárság tagjai – több aukciós-ház igazgatója *Altuhov*, a gyártulajdonos *Belouszov*, a Kereskedők és Iparosok Kongresszusa elnökségének a tagja, *Visszendorf* és mások.²² A helyi szervezetekben a nemesség és a helyi hivatalok rangos képviselőin kívül fontos szerepet játszottak még a lelkészek is.

A JP *programja* alkotmányos-monarchistának minősítette önmagát, amelyben egész sor tradicionális, mérsékelten konzervatív követelés is megfogalmazódott. Az Usztav (Alapszabály) bevezető sorai elismerik az uralkodó Imperátort az orosz állam fejének, és leszögezik Oroszország egységét és oszthatatlanságát. Intézményi tekintetben megfogalmazták a kétkamarás parlament szükségességét, (az uralkodó általi korlátozásának témáját meg-

¹⁹ Az Október 17. Szövetség – röviden oktoberisták – az uralkodó II. Miklós által aláírt, és miniszterelnöke, Vitte által fogalmazott 1905. október 17-i manifesztumban foglaltakat tekintették elvi politikai alapnak, amely lényegében korlátozott, mérsékelt alkotmányosságot vezetett be Oroszországban a korábbi önkényuralmi rendszer helyett.

²⁰ Programmi politicseszkiz partyij Rosszii. Moszkva 1995, 418. o. A továbbiakban: PPPR.

²¹ A párt orosz neve – Partyija pravovovo porjadka – „három pész” orosz rövidítésre ad lehetőséget, azaz PPP. A velük kapcsolatban említett kissé pejoratív névből 2 ugyanezen betűvel kezdődik, azaz „Partyija prevoszohogyityelnih csinovnyikov,” ily módon utal a gúnynév a hivatalos eredetire.

²² PPPR., 402. o.

kerülték), a politikai szabadság bevezetését, a polgárok egyenjogúsítását, a helyi önkormányzatok jogainak kiszélesítését, a bírósági ítélezés demokratizálását, stb.²³ Az *egyházat* érintve leszögezték, hogy annak megfelelő eszközökkel kell rendelkeznie ahhoz, hogy a pravoszláv lelkiséget terjeszteni tudja, és ez által az embereket jobbá tegye. A *hadsereggel* kapcsolatban szükségesnek tartották, hogy a katonai képzőintézmények mindenki számára nyitva álljanak, és a szolgálati idő csökkentését szorgalmazták. Az orosz-japán háború tanulságaira hivatkozva gyökeres reformot tartottak elkerülhetetlennek mind a haditengerészetnél, mind pedig a szárazföldi erők tekintetében. Az *oktatást* érintve megfontolásra érdemesnek tartották, hogy az állami iskolák széleskörű társadalmi ellenőrzés alá kerüljenek. A nevelés meghatározó értékei közé sorolták az akarat fejlesztését, a munkakészség kialakítását, az erkölcsök erősítését, a hazaszeretet és az ifjúság fizikai nevelését. Kinyilvánították, hogy a kiadott diplomáknak az elért teljesítményt kell tükrözniük; nem biztosíthatnak állami és egyéb különleges előjogokat.

A mérsékelt követeléseket igen radikális álláspont váltotta fel a *paraszt* és a *munkáskérdésben*, a párt nagypolgári jellegének megfelelően. Az agrárkérdésben a program nem zárta ki a paraszti földek kiegészítésének a lehetőségét, a magántulajdon növelését, de azt elsősorban az állami földek rovására képzelte el, és a „megfelelő áron.” A munkástörvényhozás keretében szabadságot követelt a különböző munkavállalói szervezetek és uniók számára, sőt némi megszorítással a sztrájk, a munkabeszüntetés lehetőségét is törvényesíthetőnek gondolta. A program ezenkívül tartalmazott különböző speciális felvetéseket is. Így például az állami gazdaságot érintve a költségvetés helyzetének áttekintését és megerősítését szorgalmazta, valamint azt, hogy legyenek nyilvánosak és ellenőrizhetők a bevételek, illetve az abból finanszírozott kiadások. A népgazdaság tekintetében a kereskedelmi és ipari kivállalkozások számára külön hitelalap felállítását követelte, a belső közlekedés, elsősorban a víziutak és kikötők fejlesztését szorgalmazta.²⁴

Gyakorlati tetteik a párt vezetői során egyáltalán nem törődtek azzal, hogy megkülönböztessék magukat a feketeszázas pártoktól, hiszen alapfeladatuknak ők is a forradalommal szembeni fellépést tartották, amely véleményük szerint lehetetlenné tette az ország számára bármiféle alkotmányos rend kialakítását. Szintén megkülönböztette a Jogrendpártot a hasonló szellemi tőről fogantaktól, hogy a városokban aktívan fellépett a szocialista agi-

²³ Programma pravovovo porjadka, (1905g.) In: PPR., 403-413. o., valamint: GARF (Goszudersztvennij arhiv Rosszijszkoj Federacii – Az Orosz Föderáció Állami Levéltára), F 892. Op. 1. D. 55., 10-17. o.

²⁴ GARF, F. 892. Op. 1. D. 55., 10-17. o.

táció terjesztése ellen. Erre a feladatra a JP külön szervezetet is létrehozott, az *Alkotmányos Monarchista Munkáspártot* (Konsztitucionno-monarhicsesz-kaja rabocsaja partyija), amelyet a karhatalom sztrájkterő funkciókra használt fel az 1905 őszi tömeges munkabeszüntetések idején.²⁵ Ebben és más területeken is *ellentmondás figyelhető meg a párt viszonylag liberális programja, és keményen monarchista ízű gyakorlati politikálása között, ez adja a JP legfőbb sajátosságát.*

A Jogrendpárt „rendre és törvényességre” törő propagandája nem aratott túl nagy sikert a társadalom széles rétegei körében, a többség úgy értékelte, hogy egy olyan párttal áll szemben, amely néhány tetszetős elv megfogalmazása mellett *önkéntes rendőri* feladatokat vállal magára a forradalommal szemben. Ez a felállás a vezetőség összetételét tekintve nem is lehet meglepő, hiszen gyárosokból állt, akiknek üzemeiben leállt a munka, ezen kívül cenzúra-értelmisségekéből és magasan kvalifikált állami hivatalnokokból, akiknek a rend fenntartása lételemük, munkájuk velejárója volt. Mivel tényleges cselekvése diszkreditálta a pártot a társadalom szemében, sorra kudarcot vallottak munkás és parasztszövetségek létrehozására irányuló kísérletei is. Legtöbb szervezetük már 1906 során szétesett. Ugyanakkor tevékenységüket a hatalom felső régióiban viszont igen magasra értékelték, udvari körökben az volt a vélemény róluk, hogy *„kétségtelen szolgálatot tettek a hazának.”*²⁶

Az Alkotmányos-Monarchista Jogszövetség

Már 1906 kezdetén világosan kitűnt, hogy a JP céljainak döntő többsége egybeesik a cári kormányzat célkitűzéseivel, ezért tagjainak egy része, akik komolyan vették az eredeti programban leírtakat, kiváltak a pártból és új szervezetet hoztak létre. Ez lett az *Alkotmányos-Monarchista Jogszövetség*, (Konsztitucionno-monarhicseszki pravovoj sojuz, AMJ) amelynek alakuló ülésére 1906. február közepén került sor Pétervárott.²⁷ A szervezet hamarosan publikálta új programját, amely megőrizte kötődését a JP korábbi alapvetéséhez, de erőteljesen sürgette az együttműködést más alkotmányos monarchista pártokkal, elsősorban az Október 17. Szövetséggel.²⁸ Néhány árnyalattal tért csak el az egyes konkrét kérdések tekintetében az elődpárt

²⁵ PPPR., 402. o.

²⁶ GARF, F. 102. DP. 00. 1905. Op. 245. D. 351., 48. o.

²⁷ Szlovo, 1906. február 19-i szám. In: PPPR., 418. o.

²⁸ Uo.

véleményétől. Az ítékezés kérdésben például helyi és alsóbb szinten választott bíróság működését tartotta szükségesnek, az iskolák mellett markánsabban hangsúlyozta a népművelés szerepét, elmaradt a bevezetőből az uralkodó dicsőítését megfogalmazó indító passzus.²⁹

Már a kezdet kezdetén látszott, hogy az új politikai formáció sem lesz hosszú életű, és a feltételezések beigazolódtak. Az AMJ már a két дума (az I., illetve a II.) közötti időszakban felbomlott, tagjainak egy része visszatért a Jogrendpártba, többségük azonban az oktoberistákhoz csatlakozott. A JP mintegy egy évvel élte túl a belőle kiszakadt pártot. Az első forradalom lezárulása után nem sokkal a Jogrendpárt is véglegesen eltűnt az orosz politikai palettáról. Az AMJ-hez hasonlóan tagjainak egy része az Október 17. Szövetségben folytatta munkáját, egy másik jelentős része azonban a szélsőjobboldali szervezetekben, elsősorban az Orosz Gyűlésben és az Orosz Nép Szövetségében politizált tovább.

Az Orosz Gyűlés 1907. január 10-i ülésén tűzte napirendjére a Jogrendpárttal való egyesülés kérdését.³⁰ Mivel a Gyűlés ekkoriban már az Egyesült Orosz Nép Szövetsége részeként politizált, a probléma lényegében a JP monarchista szervezetekbe történő beintegrálása volt. A tanácskozáson olyan döntés született, amely szerint a Jogrendpárt a továbbiakban része lesz a jobboldali együttműködésnek, ám helyi részlegei megtarthatják eddigi alapszabályzatukat, sőt ha kívánják, nevüket is, a következő Duma-választásokon azonban mindenképpen közös jelölteket indítanak, akik a monarchista pártok választási platformját magukra nézve kötelezőnek ismerik el.³¹ Az elfogadott határozatnak megfelelően 1907 januárjában az ONSZ, az OGY, és a JP már közös választási felhívást bocsátott ki a küszöbönálló II. Állami Duma referendummal³² kapcsolatban. Ebben már minden tekintetben egységesen a szokásos ultramonarchista követelések fogalmazódtak meg, nyomatékosan kiemelve például, hogy számukra *„fontosabb az orosz lakosság, semmint a zsidók érdekei.”*³³ A kiáltvány felszólította a választópolgárokat, hogy ne adják voksukat Oroszország ellenségeire, hanem azokra *„az erős szívű és tiszta eszű valódi orosz emberekre, akik bármely körülmények között képesek gondoskodni Oroszország érdekeiről, az orosz történelem által kijelölt úton*

²⁹ Roszsijszkije partijii szojuzi i ligi. Szbornyik program, usztavov i szpravocsnih szvigenyij o roszsijszkih politicseszkih partijah. Szpb. 1906, 130-133. o.

³⁰ Vesztnyik Szozjuza russzkovo szobranyija. 1907/2. sz., 2-4. o.

³¹ Uo.

³² A második Állami Duma megválasztásáról van szó.

³³ Pravije partijii. Dokumenti i matyriali. Moszkva 1998, 294-296. o. A továbbiakban PPDМ.

*haladnak, mélyen meg vannak győződve arról, hogy csak a cárnak a néppel való egysége hoz az ország számára megnyugvást, világos és dicsőséges jövőt.*³⁴

Az Egyesült Nemesség (Állandó) Tanácsa

Az Egyesült Nemesség (Állandó) Tanácsa – [(postajannij) Szozuz objegyinnonovo dvorjansztvo)] – folyamatosan működő szervezete a „Nemesi Társaságok Egyesülése Meghatalmazottai Kongresszusának,” egy ösztársadalmi nemesi szervezetnek, amely 1906 májusától 1917 februárjáig működött. Több olyan jobboldali sajtóorgánum volt, amely közvetítette a Tanács egyes kérdésekben elfoglalt álláspontját; így többek között, a „Novoje vremja,” (Új Idő) a „Moszkovszkije vedomosztyi” (Moszkvai Közöny). Időszakonként megjelentették a kongresszusok anyagait, amelyek 1906-1916-ig tartó periódusát már a Tanács fennállása alatt gyűjteményes kötetbe foglalták.³⁵ A hatalmas nemesi párt *megszervezésének* gondolata a szélsőjobboldali szervezetek köréből indult ki, megalakulásakor elsősorban az Orosz Gyűlésre, az Orosz Nép Szövetségére, a Moszkvai Nemesek Körére, valamint az Orosz Emberek Szövetségére (OESZ) támaszkodott.³⁶ Az OESZ küldöttsége 1905. június 21-én felkereste a cárt, *Seremetyev* herceggel, *Nariskin* gróffal és *Bobrinszkij* gróffal az élén. A delegáció kifejtette az uralkodónak véleményét az egyeduralom feltétlen szükségességéről, a népképviselői intézmények felesleges voltáról és értelmetlenségéről, valamint egy összorosz nemesi szervezet létrehozásának szükségességéről. A cár támogatásáról és egyetértéséről biztosította a moszkvai nemesi küldöttséget.³⁷

A *szervezőmunka* első konkrét lépéseire vidéki kormányzóságokban, a tamboviban és a kurszkiban került sor 1906. január 12-17. között, amikor az adott területek nemesi megalakították saját szövetségüket és felhívással fordultak a többi kormányzósághoz, amelyben javasolták példájuk követését. A felhívás alapján néhány hónapon belül 27 kormányzóság hozta létre a maga nemesi szövetségeit.³⁸ 1906 áprilisában Moszkvában megkezdte működését az előkészítő-bizottság, amelynek feladata volt, hogy lehetővé tegye a nemesi társaságok meghatalmazottainak első összorosz kongresszusát. Az első időszakban, a szervezőmunkában még liberális beállítottságú

³⁴ PPDM., 296. o.

³⁵ Politiceszkije partyii Rosszii. (pervaja csetverty XX. v.) Szpravocsnyik. Brjanszk 1993, 31. o.

³⁶ *Piszarjenko*, i. m., 105. o.

³⁷ *V. Osztrecov*, Csornaja szotnya, i Krasznaja szotnya. Moszkva 1991, 13. o. A továbbiakban: CSSZKSZ.

³⁸ Politiceszkije partyii, i. m., 31. o.

nemesek is részt vettek, így például *Trubeckoj* herceg, *Gudovics* gróf, de az előkészítés hamarosan reakciósk kezébe csúszott át, *Bobrinszkijéba*, *Nariskinéba*, *Golovinéba*.³⁹

Az *első kongresszusra* ilyen előzmények után 1906 május-júniusában került sor Pétervárott, és ezen 29 európai kormányzóság 122 küldötte vett részt.⁴⁰ A cárnak küldött üzenet talán egyik legjellemzőbb mondata ez volt: „*Uralkodónk, a dolgos földbirtokos nemesség nem dobja el saját fészket, és végig kitartva folytatni fogja a forradalommal szembeni harcot.*”⁴¹

A kongresszus a meghatalmazottak közül három évre szóló megbízással megválasztotta az *Egyesült Nemesség Tanácsát (ENT)*, amely székhelyét a moszkvai eredetű alapítási kezdeményezés ellenére Pétervárra helyezte. A Tanács elnökéül *Bobrinszkij* grófit választották, aki 1912-ig töltötte be ezt a funkciót.⁴² Maga a Tanács az elnökön kívül két társelnökből és 12 elnökségi tagból állt. Rajtuk kívül közvetlen szavazati joggal vehettek részt mindazon kormányzóságok nemességének képviselői, akik csatlakoztak a mozgalomhoz.⁴³ A kongresszuson elfogadott alapszabálynak megfelelően kinyilvánították, hogy az Egyesült Nemesség Tanácsa a nemesi társaságok meghatalmazottai kongresszusának végrehajtó szerve, rendkívül széles körű felhatalmazással rendelkezik, beleértve a kormányzathoz és az uralkodóhoz fordulás jogát is. A tagság a nemesi meghatalmazottak kongresszusában kollektív jellegű. Minden kormányzóság, amely tagja a szervezetnek a kongresszusok előtt kormányzósági gyűléseken választja ki azokat, akik az adott régió nemességét képviselik. (10 év alatt a szervezet 12 kongresszust tartott.) A konferenciákon minden kormányzóság egy szavazattal rendelkezett, és a nemesi tagságon kívül gyakran részt vettek a kongresszuson a kormányzósági vezetők, valamint az Államtanács és az Állami Duma tagjai. A tíz nyugati kormányzóság vezetői közvetlen szavazati joggal vehettek részt a legfőbb fórum munkájában.⁴⁴ *Az ENT egy pillanatig sem működött úgy, mintha politikai párt lenne, hanem deklaráltan az orosz nemesség koordinációs és érdekvédelmi testületként lépett fel.*

Az Egyesült Nemesség Tanácsában a kezdet kezdetétől működött ellenőrző bizottság. A végleges *szervezeti struktúrát* az 1910-es Hatodik Összorosz Nemesi Kongresszuson sikerült kialakítani, ahol a következő bi-

³⁹ V. Zalezsszkij, *Monarhisztü*. Harkov 1929, 53. o.

⁴⁰ V. *Levickij*, *Pravije partyii*. Szpv. 1914, 389. o.

⁴¹ CSSZKSZ., 13. o.

⁴² Az ENT további elnökei: *Nariskin* (1912-1913), *Sztrukov* (1913-1916), *Szamarin* (1916-1917). In: *Piszarjenko*, i. m., 106. o.

⁴³ *Politicseszkije partyii*, i. m., 34. o.

⁴⁴ Uo., 33. o.

zottságokat hozták létre: gazdasági – *Golicin* herceg vezetésével, igazságügyi – *Diszterlo* báró irányítása alatt, népművelési – *Pancsulidzevvel* az élén, „a zsidó kérdéssel foglalkozót” *Govoruho-Otrok* irányításával, a nyugati kormányzóságok ügyeivel foglalkozót *Uruszov* herceg elnöklété alatt, és a „nemesség kérdéseivel foglalkozót” *Sztrukov* irányítása alá rendelve. Az állandó testületeken kívül rendkívüli bizottságokat is létrehoztak: „a lázadás veszteségeinek felmérésére” *Nariskin* vezetésével, és egy sajtóügyi bizottságot 1912-ben *Georgijevszkij* irányítása alatt.⁴⁵

Az ENT programjának legfontosabb vonása a monarchia megőrzése és megerősítése volt. Ebben az összefüggésben az Állami Dumát a cár alá rendelt törvényi tanácsadó szervnek tekintették. *Gazdasági platformjuk* a nemesség számára további kedvezményeket kért az adózásban és az ítélkezésben, annak érdekében, hogy helyi pozícióit és földjét meg tudja őrizni. Továbbá kérték a kormányzattól az 1905-1907-es forradalom során elszenvedett veszteségeik megtérítését. Az *agrárkérdéssel* kapcsolatban legfontosabbnak szintén a nemesi földmagántulajdon megőrzését látták, a parasztnak történő földadás-vétel megkönnyítésére egy társadalmi alap létrehozását javasolták, amely pénzhez juttatja a parasztnak és jövedelemhez a nemeseket. Javasolták, hogy vezessenek be további könnyítéseket a parasztnak obscsinából való kiválásával és tanyára történő költözésével kapcsolatban, és továbbra is hangoztatták a valamennyi jobboldali párt által többször is megfogalmazott gondolatot a földhiány enyhítésére, vagyis a „szabad keleti földekre” történő áttelepítés koncepcióját. Programjuknak ez a része arról tanúskodik, hogy *alaprövidéseiben elfogadták a sztolipini agrárkoncepciót*. Ugyanakkor nem támogatták feltétel nélkül a korlátozatlan szibériai áttelepüléseket, mert ennek tömeges jellegében társadalmi veszélyforrást láttak. *Markov II.*⁴⁶ a kurszki nemesek kormányzósági gyűlésén úgy fogalmazott, hogy „*tőlünk csak a demokratikus érzelmű parasztnak költöznek át Szibériába, és nehogy a közeljövőben úgy leváljanak az anyaországról, mint az az Amerikai Egyesült Államok esetében történt.*”⁴⁷

A mezőgazdaság felemelése legjobb módjának „*egy olcsó, hozzáférhető nemesi hitelalap*” létrehozását tartották, amely szolgálataival kizárólag az oroszok rendelkezésére áll. Ezzel kapcsolatban szükségesnek tartották kiemelni, hogy az Oroszországban működő bankok és földhitelintézetek „idegenek” kezén vannak, akik ellenségei a nemesi földtulajdonlásnak. A

⁴⁵ Nase otyecszesztvo. Opüt politicseszkoj isztorii. Moszkva 1994, 228-229. o.

⁴⁶ A szélsőjobboldal egyik vezére, „számát” megkülönböztetésképpen kapta, hogy még csak véletlenül se lehessen összetéveszteni a Kadet-frakció hasonló nevű képviselőjével.

⁴⁷ Uo., 343. o.

kormányzatot felkérték arra, hogy az állam anyagi lehetőségeinek függvényében vegyen részt a helyi utak kiépítésében, és nyújtson a nemesség számára vasúti kedvezményeket a mezőgazdasági termények könnyebb szállítása érdekében.⁴⁸

Az Egyesült Nemesség Tanácsa fellépett az alap és a középfokú *oktatás* egészségesebbé tétele érdekében, leszögezte, hogy az oktatásnak nemzeti szellemben kell folynia, az ifjúságot a hit, a haza, és a trón iránti hűségre kell nevelni, valamint meg kell semmisíteni mindazokat az előjogokat és kedvezményeket amelyek a felsőfokú tanintézményekben történő diploma megszerzéséhez kötődnek.⁴⁹

Az ENT rendkívül jelentős ideológiai hatást gyakorolt az ONSZ-re, oly annyira, hogy az Egyesült Nemesség programjából egyes szakaszok változtatás nélkül átkerültek az Orosz Nép Szövetsége dokumentumaiba. A két szervezetnek több közös vezetője volt, így például *Markov II.*, *Puriskevics* és mások, akik mind az Egyesült Nemesség Tanácsának, mind az Orosz Nép Szövetségének alapító és irányító személyiségei voltak.⁵⁰ A két szervezet egymáshoz való viszonyáról, fontosságáról vita folyik a szakirodalomban. Az egyik álláspont szerint a valódi belpolitikai hatalmi tényező az ENT volt, amely csak mintegy „ostorként” használta az ONSZ-t, annak radikalizmusát, extremista fellépéseit. Az egyesült nemesség elsősorban a nyugati kormányzóságok földbirtokosait fogta össze, közöttük nemcsak radikális beállítottságúak voltak, a szélsőjobboldali vezéreknek meg kellett küzdeniük álláspontjuk elismertetéséért a Tanácsban, ami nem mindig sikerült.⁵¹ A másik álláspont szerint a nagyobb és jelentősebb szervezet az Orosz Nép Szövetsége volt, hiszen programja és vezetői kulcsszerepet játszottak az ENT-ben is, és a nemesi koordinációt csak a minél nagyobb országos hatás és szervezethez tartozás érdekében, valamint az udvarral történő kapcsolatok ápolása céljából tartották fenn.⁵²

Magunk nem kívánjuk eldönteni a polémiát, de úgy gondoljuk, hogy mint gyakorta, az igazság most is az arany középúton van. A két szervezet között bonyolult, mélyen tagolt kapcsolat volt, de míg az *ONSZ elsősorban politikai pártként működött* (bármennyire tagadták is ezt hivatalosan) addig az *ENT a kormányzósági nemesi testületeknek egy országos koordinációs és érdekvédelmi fóruma volt*, amelynek folyamatosan ülésező tanácsa, az ENT révén ak-

⁴⁸ Politiceszkije partyii, i. m., 32. o.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Sojuz russzkovo naroda po matyerialam Csrezvücsajnoj szledsztvennoj komisszii Vremennovo pravityelsztva. Moszkva 1917g., 7. o.

⁵¹ Vö. Viktorov Manning műveiben.

⁵² Vö. *Sztyepanov*, i. m., pl. 131. o., Szolovjov műveiben.

tívan politizált is, természetesen elkötelezett monarchista szellemiségben. A politikai paletta ugyanazon oldalán más és más funkciót töltöttek be. Ezek között a funkciók között időnként voltak átfedések, időnként keresztetkék egymás szándékait, az esetek döntő többségében azonban az egyik szervezet tevékenysége kiegészítette és felerősítette a másikat, kölcsönösen szükségük volt egymásra. Bobrinszkij grófon, Nariskinon és Nyejhardt bárón keresztül mindkét szervezet jó udvari kapcsolatokat épített ki, amelyek fontosak voltak számukra a kormányzati és uralkodói támogatás megszerzéséhez. A támogatásban nemcsak az ENT és az ONSZ részesült, hanem a jobboldali Duma-frakciók, valamint az Államtanács jobboldali képviselői is. Erre a pénzügyi és erkölcsi támogatásra építve, mint II. Miklós hatalmának támaszai, és mint politikai tanácsadói állították be saját tevékenységüket.⁵³ A két szervezet támogatását az udvar igénybe vette például az I. és a II. Állami Duma szétkergetésekor, utóbbi esetben a június harmadiki államcsíny végrehajtásához is, valamint a katonai rögtönítélő törvényszékek bevezetésekor.⁵⁴ Amikor a Dumában szóvá tették a statáriális bíróságok működését, a szélsőjobb egyik parlamenti vezéralakja, a feketeszázak „szürke kardinálisa,” Sulgin felszólalásában így reagált: „...A harc nem életre, hanem halálra folyik, s a katonai ítélkezés ugyanolyan fegyvere a politikai küzdelemnek, mint a másik oldalról a terror.”⁵⁵

1909 elejétől a jobboldali nemesség úgy tekintett az ENT-re, mint az Állami Duma alternatívájára, amely módot nyújt számára a közszereplésre, érdekei érvényesítésére, ami által az ország politikai centrumába kerülhet.⁵⁶ A második állami Duma időszakától alakult ki a jobboldalnak és különösen a szélsőjobbnek az politikai taktikája, hogy az Államtanácsba bejuttatva saját képviselőit, ott összefogva az agrárnemességgel és az ENT vezetőivel, kihasználva az Államtanácsnak a dumával szembeni vétőjogát, olyan helyzetet alakítanak ki, amely révén kényszeríteni tudják a kormányzatot a nemesi érdekeket szolgáló lépések megtételére, sőt nyomást tudnak gyakorolni rá a folyó ügyekben is.⁵⁷ A két szervezet legprominensebb vezetőit sikerült az Államtanács tagjaivá választatni, így Behtyerejevet, Olszufjevet, Nyejhardtot, Nariskint, stb.⁵⁸

Az 1911-es februári kongresszustól kezdve az ENT nagy figyelmet fordított a gazdasági kérdésekre, a nemesi gazdálkodás erősítésére, feltételei-

⁵³ Politiceszkije partyii, i. m., 32. o.

⁵⁴ V. Zalezsszkij, Monarhisztü. Harkov 1929, 58. o.

⁵⁵ D. Zaszlavszkij, Rúcar Csornoj szotnyi V.V. Sulgin. Leningrád 1953, 21. o.

⁵⁶ Piszarjenko, i. m., 108. o.

⁵⁷ V. Levickij, Pravije partyii. Szpv. 1914, 430. o.

⁵⁸ Uo.

nek javítására, vezetőinek szeme előtt a jól működő porosz junker nagybirtok képe lebegett. Történtek kísérletek a német gazdálkodási modell bizonyos elemeinek oroszországi átvételére és meghonosítására is. Megjegyezzük, hogy ez volt többek között az ok, amely miatt az orosz nemesség oly nehezen fogadta el a Németországgal való háború gondolatát. Az első világháború éveiben az ENT pozíciói némileg meggyengültek. Néhányan közülük, elsősorban liberálisabb felfogású tagjaik, a *Progresszív Blokkhoz* csatlakoztak, néhányan a Raszputyin nevével fémjelzett udvari kamarillához csapódtak, megint mások megkísérelték új életre kelteni az első orosz forradalom éveiben alapított szervezeteiket.⁵⁹ 1917 februárjában az Egyesült Nemesség Tanácsa – más monarchista szervezetekhez hasonlóan – beszüntette működését.

Az elemzés során áttekintett négy szervezet fontos, de nem meghatározó része az orosz történelemnek a 20. század első két évtizedében. Legnagyobb befolyásra közülük az Egyesült Nemesség Tanácsa tett szert, mivel Államtanács-tag vezetői révén képes volt vétóval akadályozni a Duma működését, és vezetői közvetlen bejárást szereztek az uralkodóhoz. Ezeknek a politikai értelemben sokszínű pártoknak a közös erdejét az októberizmus táján kell keresnünk. Tulajdonképpen az Október 17. Szövetség szatellit szervezeteiről van szó a Jogrendpárt és a belőle kinövő formációk esetében, és a nemesi érdekvédelem erőiről a Földbirtokosok Összorosz Szövetsége, folyományai, és az Egyesült Nemesség Tanácsa esetében. Ezek a szervezetek keresték helyüket a politikai palettán, társadalmi összetételükből következően ízlésüknek a feketeszázas pogromista radikalizmus túl erős volt, de valamilyen formában feltétlenül szükségesnek tartották a monarchia védelmét és fenntartását, még mérsékelt reformok árán is.

Az is kiderült – talán az ENT kivételével –, hogy önmagukban nem képesek kellő politikai nyomásgyakorlásra, ezért vagy egymásba olvadtak, nagy pártokhoz csapódtak, vagy egyszerűen egy idő után beszüntették működésüket. Ezek a kis szatellit pártok ugyanakkor nem feltétlenül nagy számú, de befolyásos tagságot tömörítettek, és gyakran nagyobb szerepet játszottak egy-egy konkrét politikai döntés meghozatalában, mintsem a szervezet nagyságából következethető lenne. Mindent összevetve a századelői orosz jobboldal történetének egy olyan szeletéről van szó, amely nem határozta meg, de árnyalta a politikai spektrumot, s amelynek tagjai egyéni ízlésük, világképük, vagy taktikai megfontolások következtében – a 10-es években már valamelyik nagy szervezet részeként, vagy kormánypárt tagjaként politizáltak, esetleg felhagytak az aktív közéleti tevékenységgel.

⁵⁹ Politiceszkije Partyii, i. m., 33. o.

Történetük a jobboldal egésze szempontjából is fontos, hiszen bizonyos értelemben alternatíváját jelentették a szélsőjobboldali radikalizmusnak, nevükhöz nem fűződik terror, pogrom és politikai gyilkosság, pusztító létükkel fegyelmező erőt és reális választási lehetőséget jelentettek a konzervatív monarchista politikai eszme hívei számára.